

ének címen” (127). A régi magyar nyelvben általában és ezekben az énekcímekben különösen a románokat nem úgy nevezték, mint ma, s a régi népnévnék, ugyanúgy, mint az e töről származó *olasz* szavunknak, nem volt becsmérő jellege. Hasonló példa az Előszóból: „Ez a magyarázata annak, hogy miért mutathatott be Balassi Bálint már 1572-ben — tehát erdélyi fogságba kerülése előtt három évvel — Rudolf császár koronázásán egy román juhásztáncot (valószínűleg a *călușari-t*)” (13). A táncról Istvánffy számol be, így (Eckhardt-ford.): „...táncokat jártak; s ezek között Balassi Bálint [...] nyerte el a pálmát, abban a táncnemben, melyet mi juhászaink sajátos és külön táncának ismerünk, a külföldi nép pedig valamennyi magyar közös táncának tart...” E híradásból nem következtethetünk felelősséggel a *călușari-ra*. (*Dacia, Kolozsvár, 1972.*)

HORVÁTH IVÁN

Dobossy László: A közép-európai ember

A tanulmánykötet a filológus lírája. Hacsak nem összefüggő, eleve egy központi célnak alárendelt és egy lélegzetre megírt munka, akkor az olyan műveletek, mint a címadás, a megszerkesztés, a sorrend eldöntése, az anyag csoportosítása és ciklusokba rendezése, az egyes részek áthidalása megannyi olyasfajta pluszként járul a rendszerint már korábban közzétett írásokhoz, mint egy lírai kötet vagy életmű egyes darabjait összetapasztó láthatatlan, de mindig lényegi természetű kötőanyag. Bizonyosság erre Dobossy Lászlónak *A közép-európai ember* című kötete is. Olvasójának nemcsak széles műfaji skálán elhelyezkedő írásokat kínál, hanem egy attitűdöt is. Ezt az attitűdöt nemcsak a kötet címe és tartalma fejezi ki, hanem — már a címlap előtt szemünkbe ötlőn — az ajánlás is. Egykori érsekújvári tanára, Krammer Jenő emlékének ajánlja könyvét Dobossy László, még friss sebet érintve: hiszen Krammer Jenő, Romain Rolland barátja, e nobilis és sokunknak drága közép-európai, kelet-közép-európai, kelet-európai és európai magyar és ember, idén januárban távozott el közülünk.

S ha már így elvariálgattuk a kötet címét, időzzünk is itt el egy rövidke pillanattal. A felsorolt terminusok nem szinonimák, hanem a nézőpont diktálta alternatívák: van Közép-Európa, van Kelet-Közép-Európa, van Kelet-Európa, van Európa, s mindezekben belül van: Magyarország. A kötetben belül, a maguk helyén mindezek a nézőpontok érvényesülnek, érdemlegesen azonban elsősorban egy meghatározott irodalomról: a cseh irodalomról van szó, s ennek örvén egy bilaterális kapcsolatról: a magyar—cseh vonatkozásokról. Minthogy az efféle terminusokról, az éppen említettekről is, időnként viták folynak, s félreértések is jócskán burjánzanak körülöttük, nem árt talán jelezni, mit is jelentenek Dobossynál (s ami nem kevésbé fontos: mit nem jelentenek). Jelentenek hát elsősorban egy „ténylegesen ható földrajzi, történelmi és gazdasági tényezők” következtében létrejött „szemléletet és magatartást”, azaz semmi esetre sem valami misztikus adottságot, hanem realitásból lett realitást. A realitásokat a történelem folyamán tudvalevőleg nem lehet mindig tetszőlegesen megválasztani; ők maguk semmire sem köteleznek, annál inkább tanulságaik. Például az egykori Habsburg-birodalom, melynek kétféjű sasképével Karel Čapek annyifelé találkozott, amíg volt, ilyen kényszerű s ép ésszel utólag sem idillizálható realitás volt; de a valaha egy karámba szorult s ott hol össze-összekapó, hol egymáshoz törődő népek közös történelmi tapasztalatait leszűrni (mentesen bármiféle nosztalgiáktól a Ferdinándok és Lipótok, Kollonicsok és Carafák iránt), kétségkívül szükséges és hasznos munka. Mint minden — egyébiránt

kétségbevonhatatlan — földrajzi egység, ez is relatív; ez egyre jobban zsugorodó glóbusunkon szerves kisebbekre oszlik és szerves nagyobbaknak része. Mégis, e relatív egységek bármelyikén belül harmóniára, a közös dolgok József Attila-i értelemben vett rendezésére törekedni egyértelmű feladat, a haladás érdeke, internacionalista érdek. S ennek a feladatnak szenteli könyvét Dobossy László. A lényeg így, érzésünk szerint, leszögeztetvén, a terminológia felett napirendre is térhetünk.

Fontosabb persze a másik kérdés: mit nyer a magyar olvasó Dobossy könyvének elolvasásával? Végre is nem olyan típusú kötet ez, mint a szerző egyéb művei: egy Romain Rolland-monográfia, a francia irodalom összefoglaló története vagy akár egy Hašekről, Karel Čapekról szóló könyvecske. Megkísérlem hát rendszerezni e számomra nyilvánvaló nyereséget. A kétfelé osztott kötet nagyobbik, első részének középpontjában a cseh irodalom áll. Ami régi és modern cseh írókról: Comeniusról, Božena Němcová-ról, Hašekről, Wolkerről, Nezvalról, Šaldáról olvasható itt, az nemcsak magyar viszonylatban a legavatottabb és a legeavatottabb, hanem — ami azért korántsem magától értetődő — a cseh irodalomtudomány mértékével is, mit jeles cseh irodalomtörténészek nemegyszer jelentettek ki a bohémisztika budapesti professzoráról. Ha ki kellene emelnem azokat a helyeket, ahol a könyv mondanivalóját a cseh irodalom problémáiról a legszámottevőbbnek érzem, mindjárt elsőül a Comeniusszal foglalkozó két írást említeném. Comenius öröksége állandóan termi a problémákat, s ezeknek persze nemcsak filológiai, hanem elméleti vonatkozásaik is vannak. Dobossy Comenius-tanulmányai mindjárt a könyv elején szépen példázzák az egész tanulmánykötet alapvetően *három aspektusát*: az irodalom tanulsága általában — a cseh irodalom sajátos tanulsága — a cseh irodalomhoz való viszonyulásunk tanulságai. Mindhárom szempont tisztázásához gazdagon járulnak hozzá Dobossy írásai: a szakirodalom alapos ismeretében kapcsolódik bele a protestáns (és a népi) barokk európai méretű problémájáról folyó eszmecserebe, számos mozzanattal bizonyítja Comenius fejlődéstörténeti helyét s a modern irodalomig kiható ösztönzéseit; kapcsolattörténeti szempontból pedig természetszerűen — a Gentis felicitas s egyéb írások alapján — Comenius sárospataki korszakát elemzi, ebben a kérdéskörben is előre jelezve a kötetet majd végigvonuló józan szemléletet, mely nem az arany középutat keresi óvatosan, hanem a tudományos módszeresség hangját szólaltatja meg holmi jámbor óhajok vagy pusztán hangulati fogantatású irracionális ellenszenvek ellenében.

Egy másik olyan témája a kötetnek, mely megkülönböztetett figyelemre, érdeklődésre tarthat számot, F. X. Šalda, Dobossy egykori professzora a prágai egyetemen. A cseh irodalomkritika e „nagy condottiereje”, ki valaha egymaga töltött meg írásaival egy folyóiratot, színes esszéstílusával — gyanítom — feltűnőbb jelenség a modern cseh irodalomban, mint lett volna — ha volna az efféle dolgokban „volna” — a magyar irodalom esszéadatában; a róla szóló sorok mindenestre a könyv legremekebb lapjai közé tartoznak; tőle, kit „minden idők egyik legeredetibb irodalombölcseleljének” tart, tanulta meg Dobossy „azt az egyszerű igazságot, hogy az irodalomtudomány nemcsak tudomány, hanem irodalom is”, aki pedig az egyetemi oktató rögzös életpályáját választotta, s ha már nem elégtételt, legalább némi buzdítást keres, olvassa el feltétlenül Dobossy jellemzését e „nem könnyedén szárnyaló”, nem „elegánsan ragyogó”, sőt horribile dictu „unalmas” előadások értelméről és hasznáról.

Harmadikul a modern cseh irodalomról szóló portrészorozat hangsúlyoznám, vagyis „A modern líra útjai” című fejezetet. Akárcsak a Šaldáról írottak, ez is az irodalom elvi, általános kérdései felé nyit távlatokat; a könyvnek ezekben a fejezeteiben érzem a leginkább a bohémisztikát nemcsak eredendően romanista látóhatárával, hanem átfogó tájékozottságával is megtoldó tudós villanásait. Ki más alkalmasabb rá, mint aki három irodalom közegében mozog meghitt otthonossággal, ilyen frappánsan belesűrítieni egy alapproblémát abba az emlékébe, hogy a franciák sehogyan sem bírták felfogni, amit a csehek nyilván, ha más felhangokkal is, de azonnal elértettek: „miért hordoz a »magyar« jelző többet, mint a »nagy«, a »szép«

és az »emberi«, s miért épp ebben a szóban csattan, szinte emberfeletti erővel az indulat: »Nagyot végezni mégis mi jövünk — nagyot és szépet, emberit s magyart«.

Ez már átmenet Dobossy kötetének ismét más típusú fejezeteihez, részeihez, ahol a cseh irodalomról való tájékoztatás kapcsán a specifikumra irányítja a figyelmet, a „fejlődési hasonlóságok, párhuzamok, sőt azonosságok” hátterén (amilyen például az irodalom elkötelezettsége, nemzetnevelő missziója, közéleti szerepe) annál plasztikusabban kidomborodó különbségekre (amilyen pl. a magyar irodalmi modernség egy-két évtizedes törvényszerű fáziseltolódása). Alighanem itt igazolódik a leginkább Dobossynak az az állítása, hogy „a közvetlen tapasztalás is lehet bizonyító érvényű”, persze ha valaki, mint Dobossy, a szemtanú és kortárs intuitív ráhibázásait elhíthetően támasztja alá az irodalomtörténész adataival és érveivel. Erre is álljon itt egy példa: a kötet első írásainak egyikében a szerző olyan megérzéséről ad számot, mely a Prágát járt magyaroknak, talán éppen mert nem megszokott miliójukban mozogtak, nagyon ismerős: a „sehol másutt nem érződő összhangról a nemzet és fővárosa közt”. A továbbiak során azután egyre jobban körvonalazódik ennek a ráézésnek a reális történeti-társadalmi alapja; a Némcováról írott fejezetben kifejti a cseh társadalomnak — mint a cseh irodalom alapjának — a magyarétól elütő szerkezeti fejlődését, a népből nőtt értelmiségi réteggel az újkori nemzeti megújulás középpontjában, míg Magyarországon az új szellem kovásza a nemesesség volt, az arisztokráciától a kismenességig.

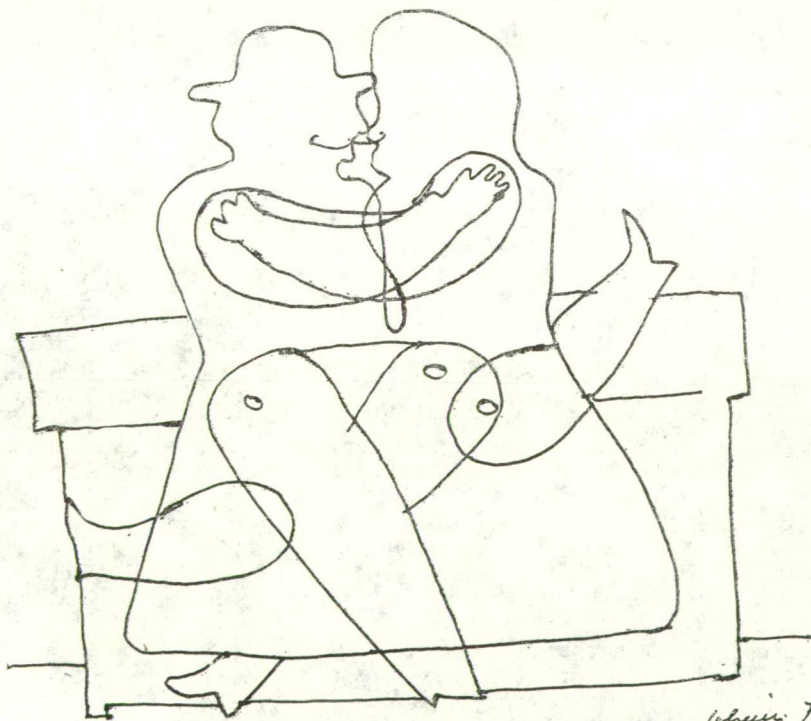
Nyomuljunk most még egy kicsivel tovább, a könyv fentebb felsorolt aspektusai közül a harmadikig, az utolsóig. Egy irodalom sajátos szellemébe természetesen más, távoli nemzetek fiai is behatolhatnak, ha kellő ideig és kellő fogékonysággal abszorbeálták a helyszínen a közvetlen benyomásokat. Ám Dobossy — s vele együtt oly sok társa a ma már legendás Sarló soraiban és azon kívül is — egy szomszédos kelet-közép-európai nemzet szülőtteként s ráadásul mint egy „utód-állam” kisebbségi sarja, fiatal magyarként került „Prága vonzásába”; „Prága vonzása” a kötet egyik szép írásának a címe, alább még több ilyen beszédes címet találunk, mint „A makacs múlt”, „Előítéletek ellen”, „Párhuzamok” stb. A harmadik aspektus voltaképpen egy szellemi útleírás: hogyan járták meg a polgári Csehszlovákia bátor, haladó szellemű, spontánul is szocialista világszemléletű magyar fiataljai jellegzetesen közép-európai útjukat, onnan, amit a kötet prólogusának címe, tehát első szavai intonálnak (az Arany János-i „ha majd felnővén tapasztalod, hogy apáid földje nem honod”-tól), e kétségtelen tehertételtől a meddő tiltakozáson túllépő új arcú magatartásig. „Két türelmetlen, vak és vad nacionalizmus malomkövei közé szorulva” (eredetileg egy Győry Dezsőről írt szép tanulmány szavai ezek), megtanulták felismerni és elvetni *minden* nacionalizmus visszasságait, azaz — s ebben álltak példamutatóan helyt annak a nemzedéknek a legjobbjai — meg tudták becsülni és szeretni az immár nem is szomszédos, hanem egyazon országon belül uralkodó, s mi tagadás: olykor tetszelegve uralkodó másik nemzet igazi kultúráját s legszebb hagyományait, egyszersmind felverteze magukat a retrográd metropoliszból szított beteges nemzeti önimádat, meddő és káros nacionalista ösztönzések ellen. Dobossy könyvének egyik fontos érdeme, hogy nem kerüli meg a problémákat, nem szirupos frázisokkal jelzi a fejlődés útját a problémákkal terhes tegnaptól a problémák örökébe lépett mán keresztül a problémátlannak remélt holnapig, hanem valóban a „makacs múlttal” birkóztatva; így egyik írásában a cseh és a magyar nyelvnek a másik nemzetre vonatkozó pejoratív kifejezéseit vizsgálja nyelvi-történeti alapon, másutt St. K. Neumannak, a kiváló cseh lírikusnak szegedi katonaélményeit elemzi tárgyilagosan.

Karel Čapek azt írta 1932-ben a Nyugatnak írt cikkében, hogy „ezekben az országokban valami egymásra kacsint”. Mulattatóan társul ehhez egy rokon képzet, egy csehszlovákiai magyar publicitásnak annak idején, ha nem tévedek, Gál István Apollójában szólt kis visszaemlékezése sorbonne-i tanulmányaira. Emlékezetből, tehát nem szavatolhatóan reprodukálva a nemzetközi jog nagy tekintélyű professzorának előadásait írja le, melyet nagy számban látogattak az egymás közt sűrűn

torzsalkodó, villongó közép- és kelet-európai nemzetek fiai. Egy alkalommal a professzor éppen Közép-Európa közjogi viszonyait magyarázta. A hallgatóság egyik tagja, egy japán herceg, egy darabig buzgón jegyez, azután mérgesen odavágja a ceruzát, és fennhangon kitör: „Az ördög igazodjon el ezeken!” „S ekkor — emlékezik a néhai publicista — mi, ott ülő magyarok, csehek, szlovákok, románok, szerbek némi palástolatlan büszkeséggel összepillantottunk s majdhogynem cinkosan egymásra kacsintottunk.” Ez persze nem érv, csupán pillanatfelvétel, kép szöveg nélkül, de vajon kell-e hozzá szöveg?

Sok mindent nem mondhattunk el, de talán ennyiből is valamelyes képet alkothat az olvasó Dobossy tanulmánykötetének sokrétűségéről, finoman összeszövődött szálairól, küldetéséről, s a mondottak alapján — visszakanyarodva kiindulópontunkhoz — tartalmi jegyekkel is igazoltnak látja, hogy az attitűd, melyet a kötet kifejez, tudományos és objektív, de egyben személyes és lírai. Igen, ennek a könyvnek a címszereplője: a közép-európai ember a kötetnek éppúgy alanya, mint tárgya. Mindkettő érdemes megbecsülésünkre és figyelmünkre. (*Magvető, 1973.*)

RÁKOS PÉTER

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA